

Solmuissa, suhteissa, kerrostumissa

Ei-inhimillisistä toimijuuksista Helsinki Biennaalin 2021 teoksissa

Kristiina Ljokkoi

doi.org/10.23995/tht.122315

Tekstissä luotaan Helsinki Biennaaliin 2021 kuratoimiani teoksia, jotka ovat eri tavoin sitoutuneet paikan ehdottamiin kysymyksiin ja paikan ei-inhimillisiin toimijuuksiin. Tarkastelen W A U H A U S -kollektiivin paikkaerityistä teosta *Suurenmoinen sotku*, Mark Niskasen ja Jani-Matti Salon paikkasidonnaista teosta *A Scene II* ja Tuomas A. Laitisen installaatiota *ΨZone*. Teokset rakentavat eri painotuksin ymmärrystä ihmisen ja ei-inhimillisten toimijoiden vuorovaikutussuhteista ja keskinäisistä riippuvuuksista.

Avainsanat: julkisen tilan taide, paikkasensitiivisyys, posthumanistinen urbanismi, ei-inhimilliset toimijuudet, Helsinki Biennaali

Muutama teoksen kuratointiprosessi lähensi minua, toislaisia helsinkiläisiä ja paikallisia ei-inhimillisiä toimijuuksia vuoden 2021 aikana. Vuosi oli ensimmäisen Helsinki Biennaalin tapahtuma-aikaa ja teokset olivat osa biennaalin ohjelmistoa. Helsinki Biennaali on kahden vuoden välein toistuva nykytaidetapahtuma, jonka tuotannosta vastaa HAM Helsingin taidemuseo. Vuonna 2021 ohjelmistossa oli neljänkymmenen taiteilijan tai taiteilijaryhmän teokset, joista suurin osa oli esillä Vallisaaressa ja muutamat olivat koettavissa julkisilla alueilla muualla Helsingissä.

Kuraattorin työssäni tein lähempää tuttavuutta maisemoidun täyttömaan vuorovaikutussuhteiden, maaperän mikrobien, merimerkkien valojen ja tiedonmuodostuksen strategioiden kanssa. Tässä kirjoituksessa luotaan muutamia yksin tai työparini kanssa vuoden 2021 Helsinki Biennaaliin kuratoimiani teoksia Debra Shaw'n posthumanistisen urbanismin käsitteistön kautta. Posthumanistisella urbanismilla viitataan lähestymistapaan, joka tarkastelee kaupunkia monilajisten vuorovaikutussuhteiden tapahtumapaikkana, ja jossa ihmisen tiedon ajatellaan rakentuvan, ja kokemuksen rinnakkaisesta muodostuvan, välittömien kohtaamisten ohella myös mediavälitteisesti digitaalisten teknologioiden ja virtuaalisuuden kautta.¹ Tarkastelen monilajisia vuorovaikutussuhteita kuratoimissani teoksissa nostamalla hierarkkisten järjestelmien sijaan keskiöön moniaalle ulottuvat vuorovaikutussuhteet ja pyrin näin purkamaan valta-asetelmia, joita hierarkkisen ja ihmiskeskeisen maailmankuvan piirissä on rakennettu.

Työskentelen kuraattorina julkisen tilan taiteen parissa HAM Helsingin Taidemuseossa. Toimin teostilausprosesseissa taiteen asiantuntijana joko yksin tai yhdessä työparini Aleksandra Kiskosen kanssa. Vuonna 2021 järjestetyssä Helsinki

1 Debra Benita Shaw, *Posthuman Urbanism. Mapping Bodies in Contemporary City Space* (London & Maryland: Rowman & Littlefield International Ltd., 2018).

Biennaalissa työskentelin osana kuraattorityöryhmää, jonka pääkuraattorit olivat HAMin silloinen näyttelypäällikkö Pirkko Siitari ja julkisen taiteen päällikkö Taru Tappola. Julkisen tilan hankkeissa, joissa HAM toimii taideasiantuntijana, ja Helsinki Biennaalin komissioissa on eroja rahoitusmallien, teoksen esilläolon, elinkaaren, kontekstin ja yleisösuhteen osalta. Molemmissa tapauksissa teoksen suhde kontekstiinsa ja paikkaansa on kuitenkin merkittävä.

Kontekstilähtöisen ja paikkasensitiivisen teosprosessin aikana niin kuraattori kuin taiteilijakin käy avointa vuoropuhelua paikan kanssa². Kontekstilähtöisyyden ja paikkasensitiivisyyden käsitteiden avulla, Taru Elfvingin osuvaa kuvausta³ seuraten, pyrin tuomaan esille teosprosessissa vallitsevaa herkkyyttä, avoimuutta, vastuuta ja vuorovaikutuksellisuutta, jotka määrittävät suhdetta paikkaan. Tällaisissa prosesseissa paikkaa ei koskaan kuvitella voitavan tavoittaa, saati hallita kokonaisuudessaan ja moniulotteisuudessaan, vaan sitä lähestytään aina valitun näkökulman kautta⁴. Nöyryys paikan moniulotteisuutta ja kerroksellisuutta kohtaan tuntuukin erottavan julkisen tilan teosprosesseja valkoisen kuution näyttelyprosesseista. Paikkaan sitoutuminen ja sille herkistyminen sekä avoin vuoropuhelu tulevat mahdollisiksi paikantumisen kautta. Paikantumisen kautta avautuu tila kohdata moniäänisyys, moninäkökulmaisuus ja monirytmisyys, jotka syntyvät toimijuuksien ja olemassaolomuotojen valtavassa kirjossa.

Kuraattorina tarkastelen taiteen kontekstina lähes poikkeuksetta rakennettua ympäristöä ja julkista ja puolijulkista tilaa sen piirissä. Rakennettu ympäristö tuo mukanaan aivan erityisiä

2 Ks. esim. Taru Elfving, "Metsää puilta – paikkasidonaisen taiteen kuratoinnista," teoksessa *Kuratointi. Yhdeksän nykytaiteen kuratoinnin käytäntöä*, toim. Taru Elfving & Mika Hannula (Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Taide, 2017b), 31–61.

3 Elfving, "Metsää puilta," 35–36.

4 Elfving, "Metsää puilta," 43–45.

lähtökohtia ja kysymyksiä kuratointiprosessille, teokselle itselleen ja sen kohtaamiselle. Perehtyessäni tulevan julkisen tilan teoksen kontekstiin tarkastelen, mitkä ovat kyseiselle rakennetulle ympäristölle kaavoituksen yhteydessä asetetut tavoitteet, mitä toiminnan mahdollisuuksia ympäristö tarjoaa – ja kenelle. Tarkastelen myös, millaisia ajallisuksia ympäristö ehdottaa: satunnaista ohikulkua, toistuvia käyntejä tai aloilleen asettumista. Tärkeää on myös aistia antautuen tilallisten kokemusten synnylle, valon vaihteluille, lämpötilan ja sääolosuhteiden muuoksille ja materiaalien tuoksuille.

Rakennettu ympäristö kytkeytyy aina kaavoituksesta alkaen kysymyksiin vallasta ja yhdyskuntasuunnittelun arvopohjasta: kenelle rakennetaan ja mitä elämänmuotoja ja elämisen tapoja tuetaan. Ohi kaavan ja kaupunkisuunnittelijoiden asettamien tavoitteiden on aivan eri asia, ketkä kyseistä tilaa tosiasiallisesti käyttävät, ketkä sen kokevat omakseen ja keille se on turvallinen⁵. Kaupunki on myös biopolitiikan arkkitehtuuria, jossa tuotetaan kehojen normeja⁶. Kaupungin tarkasteleminen monilajisena ekosysteeminä avaa kysymyksiä moniaalle. Ihmisyväestön tiheys ja ihmistoiminnan luonne vaikuttavat ekologisiin olosuhteisiin ja monilajisiin paikallisekosysteemeihin eri asteisesti erilaisissa urbaaneissa ympäristöissä. Astevaihtelua tapahtuu elinympäristöjen ja ekosysteemien suojelusta muokkaamiseen ja totaaliseen syrjäyttämiseen asti⁷. Demografiset ja sosiologiset kysymykset siitä, ketkä rakennettua ympäristöä tosiasiallisesti käyttävät ja ketkä kokevat sen omakseen laajenevat koskemaan valtavaa kirjoa elämänmuotoja.

5 Shaw, *Posthuman Urbanism*, 3–4; Kjell Caminha, Håkan Nilsson, Oscar Svanellid & Mick Wilson, *Public Art Research Report* (Statens Konstråd The Swedish Public Art Agency, 2018), 5, 13–14.

6 Shaw, *Posthuman Urbanism*, 10.

7 Frederick R. Adler & Colby J. Tanner, *Urban Ecosystems. Ecological Principles for the Built Environment* (Cambridge University Press, 2013) 3–5, 30–35.

Historian saatossa kaupunki on toisinaan mielletty ympäristöstään erilliseksi saarekkeeksi. Kuten on purettu binääristä jakoa ihmisen ja muun-kuin-ihmisen välillä⁸, niin myös kahtiajako kaupungin ja maaseudun tai rakennetun ympäristön ja ”koskemattoman luonnon” välillä, tai ylipäättään ”keinotekoisien” ja ”luonnollisen” välillä, on alkanut näyttäytyä monin tavoin perusteettomalta, ongelmalliselta ja harhaanjohtavalta.⁹

Tässä artikkelissa luotaan Helsinki Biennaaliin 2021 kuratoimiani teoksia, jotka ovat eri tavoin sitoutuneet paikan ehdottamiin kysymyksiin ja paikan ei-inhimillisiin toimijuuksiin. Tarkastelen W A U H A U S -kollektiivin teosta *Suurenmoinen sotku*, Mark Niskasen ja Jani-Matti Salon teosta *A Scene II* ja Tuomas A. Laitisen teosta *ΨZone*. Yhteistä teoksille on niiden kautta avautuva maailmankuva, joka mahdollistaa ymmärryksen rakentamisen ihmisen, toislajisten ja muiden ei-inhimillisten toimijuuksien moninaisista vuorovaikutussuhteista ja keskinäisriippuvuuksista sekä ihmisen toiminnan perustavalaatuisista vaikutuksista toislajisten elämään. Tarkastelen kysymyksiä teosten kanssa, ja on sanomattakin selvää, etteivät valitut näkökulmani tee oikeutta teosten moniulotteisuudelle.

Suurenmoinen sotku

W A U H A U S -kollektiivin *Suurenmoinen sotku*¹⁰ johdattaa yleisön Vuosaarenhuipun niityksi maisemoidulle kaatopaikalle. ”Maa, jonka

8 Ks. esim. Rosi Braidotti, *Posthuman Knowledge* (Cambridge: Polity Press, 2019); Donna Haraway, *When Species Meet* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 2008).

9 Ks. esim. Shaw, *Posthuman Urbanism*, 11.

10 Työryhmä: WAUHAUSin jäsenistä Laura Haapakangas, Anni Klein, Samuli Laine, Jussi Matikainen ja Jarkko Partanen. Lisäksi tuottaja Julia Hovi, evoluutiobiologi Aura Raulo, esiintyjät Per Ehrström ja Sara Grotenfelt sekä tuottaja-esiintyjä Mira Eskelinen, lavastusassistentit Siiri Matinpuro ja Mikko Salminen, äänisuunnittelun assistentti Timo Tikka. Kaivurikuskit Keijo Munter ja Pertti Salmi. HAM / Helsinki Biennaali 2021.

Kuva 1. W A U H A U S: *Suurenmoinen sotku*, 2021. Paikkaerityinen esitys Vuosaarenhuipulla osana Helsinki Biennaalin 2021 ohjelmaa. Valmistuttuaan esityksen manuaali ja teoskokonaisuuteen kuuluva videoteos liitetään Helsingin kaupungin julkisen taiteen kokoelmaan, jota HAM Helsingin taidemuseo hallinnoi. Kuva: Katri Naukkarinen, kaikki oikeudet pidätetään.

päällä me nyt seistään oli vuosina 1966–1988 Pohjoismaiden toiseksi suurin kaatopaikka”, kertoo Saraksi esittäytyvä opas (Sara Grotenfelt). ”Teollistuminen rikkoi esiteollisen ajan kehän, jossa kaikki esineet joko käytettiin puhki tai ne maatuessaan muuttuivat ravinteiksi”. Bentonitiitimon ja hiekkakerroksen päälle kasvatettu niitty peittää alleen katkoksen, jonka nykyinen kaupunki-infrastruktuuri aiheuttaa aineen kiertokululle. Jalkojen alle haudatut elektroniikkaromut, sairaalajätteet, matkamauistot ja ”ateriat, joita ei jaksettu syödä loppuun”, piirtyvät oppaan johdolla esiin osaksi maiseman kokemista. Niityksi maisemoitu kumpu hengittää metaanin lisäksi kaikkia niitä ”materiaalisten haaveiden ja ohimenevien halujen muotoja”, joista evoluutiobiologi Aura Raulo kirjoittaa esityksen yhteydessä jaetussa kirjeessään¹¹.

Esitys johdattaa yleisön myös kivikkoiseksi tunturiksi ja vehreäksi pähkinäpensaslehdoksi maisemoidulle mäelle, jonka syntyhistoria ei palaudu jääkauteen, vaan 1990–2000-lukujen suuriin rakennushankkeisiin Helsingissä. Alueelle kuljetettiin kaupunginrakentamisessa yli jääneitä maa-aineksia noin viisi miljoona kuutiometriä muun muassa Hartwall Areenan (nykyinen Helsinki-halli), Kehä III:n, Teollisuuskadun ja Vuosaaren sataman rakentamisen tieltä. Maamassat

läjitettiin ja niistä muodostettiin maansiirtokoneilla vaihteleva maasto, jonka korkein kohta kohoaa yli 60:een metriin.¹²

Kaupungin rakentaminen ja kulutuskulttuurin rakenteet ovat Vuosaarenhuipun ydin. *Suurenmoisessa sotkussa* Vuosaarenhuippu ehdottaa piilotetulla tavallaan, että alkaisimme nähdä asfaltoidut liikenneväylät, kaupungistumisen ja rahtiliikenteen niityksi maisemoidussa kummussa ja kivikkoiseksi tunturiksi maisemoidussa mäessä. Jalkojen alla olevat maa- ja jätemassat ovat osa sitä suurta katkosta, jonka nykyisenkaltaisen kaupunkisuunnittelu ja kiertotalouteen perustumaton kulutuskulttuuri tuottavat aineen kiertokululle.

Vuosaarenhuipun maisemoinnista on vastannut kaupungin luonnontarhuri Jukka Toivonen yhteistyössä maaperäasiantuntija Pirjo Laulumaa kanssa. Toivosen visiona oli toteuttaa monimuotoinen virkistysalue, jonka esikuvina olivat Saaristomeren Jurmo-saaren katajanummet ja Lapin puuttomat tunturimaisemat. Ylijäämämaa-aineksilla rakennettiin perustaa erilaisille biotoopeille, joiden eliöyhteisöt saivat alkunsa tarkasti valittujen siirrettyjen pintamaiden mikrobeista ja siemenpankista sekä eri puolilta

11 Aura Raulo, kirje osana WAUHAUSin *Suurenmoinen sotku* -esitystä, 2021.

12 Vihreät sylit: ”Vuosaarenhuipun historiaa,” luettu 12.8.2022. <https://vihreatsylit.fi/vuosaarenhuippu-pdf/vuosaarenhuippu-historia.pdf>

Kuva 2. W A U H A U S: *Suurenmoinen sotku*, 2021. Teoksessa rajat ihmisen ja koneen välillä hämärtyvät. Kuva: Katri Naukkarinen, kaikki oikeudet pidätetään.

Helsinkiä siirretyistä kasviyksilöistä. Monimuotoisuuden edistämiseksi alueelle tuotiin myös yksittäisiä keloja, kaadettujen puiden runkoja ja kivikasvoja.¹³

Nyt näiden maansiirtojen mukana eri alueilta tuodut kasvit ja eliöt kohtaavat täällä. Täyttömaällä elää rinnakkain lajeja, jotka eivät ilman ihmisen väliintuloa ehkä koskaan kohtaisi. Esimerkiksi villisika ja tunturipoimulehti. Tai korpikaisla ja kissankäpälä. Uudet kasvisukupolvet on ottanut rakennetun elinympäristön annettuna ja jatkaa elämää näissä ihmisen orkestroimissa naapurustoissa,

kertoo esityksen toinen opas (Per Ehrström). Vuosaarenhuipulla tapahtuvaa ihmisen ohjaimaa rinnakkaiseloa tapahtuu rakennetussa ympäristössä laajemminkin. Kaupunkien kesäkuukkaistutukset ja kaupunkilaisten parvekekasvit vaihtelevat puutarhatrendien myötä ohi paikallisten pölyttäjähönteisten maun ja arboretumeissa ja kasvitieteellisissä puutarhoissa muodostetaan sommitelmia, joita ei ilman kolonialismia, globalisaatiota ja ihmisen kokeilunhalua voisi kuvitella. Kaupunkien ekosysteemit kerrostuvat, pilkkoutuvat, saavat uusia tulokkaita, tallautuvat, pyyhitään pois kartalta ja suunnitellaan 3D-mallinnusten avulla taas uudelleen.

Suurenmoisessa sotkussa kokija asettuu retkeilijäksi maallisen elämän piiriin. Suhde muihin-kuin-ihmisiin muotoutuu myötäeläväksi ja rajat ihmisyyden, toislajisuuden ja koneisuuden välillä hämärtyvät. Esityksen nahanluontikohaus, kaivinkoneiden tanssi ja kääreissä kanteutun puun puhdistaminen koskettavat tasoilla, joilla olemassaolon kysymykset eivät palaudu vain ihmiseen.

Esityksessä rajat hämärtyvät, kunnes ne puretaan kokonaan.

Meidän yksilöytemme rajat vuotavat ja olemuksemme valuu ja virtaa toisiin ihmisiin, toisiin eläimiin, kasveihin, maan multiin! Ja samoista rei'istä meihin vuotaa vierasta ainetta ja henkeä.¹⁴

Niin Aura Raulo kirjeessään, kuin Shaw kirjassaan viittaavat biologian alalla vallitsevaan ymmärrykseen siitä, että elämä tällaisenaan on olemassa vain, koska se tapahtuu jatkuvan sekoittumisen verkostossa. Jokainen organismi pitää yllä morfologista ja ontologista erityisyytään seurauksena jatkuvasta sekoittumisesta ja vaihdannasta ympäristönsä kanssa. ”Itse” ei ole selvärajainen entiteetti erillään ympäristöstä.¹⁵

13 Vihreät sylvit.

14 Aura Raulo, kirje osana WAUHAUSin Suurenmoinen sotku -esitystä, 2021.

15 Shaw, *Posthuman Urbanism*, 41.

Kuva 3. W A U H A U S: *Suurenmoinen sotku*, 2021. Kuva: Katri Naukkarinen, kaikki oikeudet pidätetään.

Joka kerta kun painan käteni multa, osa mullan mikrobeista tulee biologiseksi osaksi minua. Ja joka kerta kun koen myötätuntoa toista ihmistä kohtaan, osa identiteeteistämme sotkeentuu, vaihtuu ja hälventää sitä rajaa, jonka olemme välillemme piirtäneet. Kehoistamme, soluistamme ja geneistämme suurin osa ei itseasiassa kuulu yksinomaan meille vaan tosiasiallisen omistajuuden vie sisällämme elävät mikrobit. Nämä miljoonat symbionttiset solut muodostavat tärkeän osan kehomme toimintaa, mutta toisin kuin muut solut, ne ovat jatkuvassa virrassa ihmisen ja ympäristön välillä.¹⁶

Claire Doherty kirjoittaa, että tilapäiset teokset voivat koota ihmisiä hetkellisesti yhteen ja toimia muutostarpeeseen havahduttavina tekoina¹⁷. Tämänkaltaisen julkisen tilan taiteen voi ajatella toimivan muutosvoimana maailmankuvaan ja ihmisen asemointiin liittyvässä filosofisessa liikehdinnässä.

Minä olen solmu. Sinä olet solmu. Me olemme saman verkon solmuja. Tämän erityisemmäksi ei kenenkään itseys tule. Me elämme

16 Raulo, kirje osana WAUHAUSin Suurenmoinen sotku -esitystä, 2021.

17 Claire Doherty, *Out of Time Out of Place, Public Art (Now)* (London: Art Books Publishing Ltd., 2015), 11.

verkossa, verkon solmuissa, olkoonkin se sitten sosiaalinen verkosto, jossa ideat kiertävät tai ekologinen verkosto, jossa luonnon aineet kiertävät. [...] Meidän erityislaatuisuutemme on tienristeysten erityislaatuisuutta.¹⁸

Heather Davisia ja Etienne Turpinia seuraten kokemus maailmassa-olosta syntyy lähtökohteisesti aistien kautta. Antroposeenin kokemus, tieto ja ymmärrys maailmasta rakentuvat usein visuaalisten representaatioiden kautta. Kuvataide voi toimia vapaana kokeilujen alustana sille, mitä elämä on ja mitä se voisi olla näissä valitsevista olosuhteissa.¹⁹ Poettisella tavallaan *Suurenmoinen sotku* toimii juuri näin.

Kuraattoreina Aleksandra Kiskosen kanssa pyrimme tukemaan *Suurenmoisen sotkun* kiinnittymistä Vuosaarenhuippuun. Paikkaerityiseksi teokseksi muotoutuminen vaati lukuisten tarkentavien kysymysten esittämistä taiteilijoille. Miten tämä teema ruumiillistuu juuri Vuosaarenhuipussa? Miten nämä kysymykset voisivat

18 Raulo, kirje osana WAUHAUSin Suurenmoinen sotku -esitystä, 2021.

19 Heather Davis & Etienne Turpin, "Art & Death: Lives Between the Fifth Assessment & the Sixth Extinction," teoksessa *Art in the Anthropocene. Encounters Among Aesthetics, Politics, Environments and Epistemologies*, edit. Heather Davis & Etienne Turpin (London: Open Humanities Press, 2015) 3–31.

Kuva 4. Mark Niskanen ja Jani-Matti Salo: *A Scene II*, 2021. Teos kuuluu Helsingin kaupungin julkisen taiteen kokoelmaan, jota HAM Helsingin taidemuseo hallinnoi. Kuva: Niskanen & Salo, kaikki oikeudet pidätetään.

materialisoitua juuri tässä paikassa? Kuraattoreina esitimme kysymyksiä, joihin teos vastasi omalla erityislaatuiseella tavallaan. Ihmisyyden ja koneen välistä rajaa hämärtävä kaivinkoneiden tanssi peitteiden alta paljastuneen jäteröykkiön äärellä tapahtui paikassa, josta avautui näkymä Vuosaaren satamaan. Satama konttipinoineen toimii läpikulkupaikkana vuosittain miljoonille tonneille²⁰ elintarvikkeita, hyödykkeitä – ja turhakkeita. Esityksen lopussa aurinko teki laskuaan horisontin taa ja esiintyjä Sara luki Aura Raulon kirjettä ideoiden jatkuvasta virrasta ja aineen sekoittumisesta. Yleisölle tarjottiin meuhujäät, joiden ainesosaluettelo palautui suurelta osin Vuosaarenhuipulle: pujoa, apilaa, ahomansikan lehteä, maitohorsmaa, piharatamoa, sian-

kärsämöä, suolaheinää ja voikukkaa. Esityksen päätteeksi kävijä oli sekoittunut Vuosaarenhuippuun, Vuosaarenhuippu osaksi kävijää.

Näkymä merelle

Mark Niskasen ja Jani-Matti Salon paikkasidon nainen ja paikkasensitiivinen, merimerkkien valoihin perustuva ääniteos *A Scene II*²¹ on koettavissa Kaivopuiston tähtitornin viereisellä näköalatasanteella. Kuratoin ääniteoksen ja Vallisaarella esillä olleen *A Scene* -videoinstallaation osaksi Helsinki Biennaalia 2021 ja *A Scene II* -ääniteos on sittemmin liitetty osaksi Helsingin kaupungin julkisen taiteen kokoelmaa, jota HAM Helsingin taidemuseo hallinnoi.

20 Tapio Karvonen & Jukka-Pekka Jousilahti, *Helsingin Sataman vaikuttavuustutkimus 2019* (Turun yliopiston Brahea-keskus/MKK, 2019), luettu 10.9.2022, https://www.portofhelsinki.fi/sites/default/files/attachments/Helsingin_Sataman_vaikuttavuus_2019_0.pdf

21 Mark Niskanen & Jani-Matti Salo: *A Scene II*, 2021. HAM / Helsinki Biennaali 2021.

Teoksessa Niskanen ja Salo ovat antaneet nuotit Helsingin edustan merimerkkien valoille. Teoksen kokemisessa yhdistyvät kuulokkeiden kautta kuunneltava sävellys ja merellisessä maisemassa vilkkuvat valot. Taiteiden ja tieteiden, jokapäiväisten ja globaalien ilmiöiden sekä aistien ja teknologioiden välisyyksissä työskentelevät taiteilijat itse kuvailevat, että ”näköalatasanteella teoksen musiikki ja aurinkoenergialla toimivat merimerkkien valot kohtaavat hetkeksi saaden etäisen tuntumaan läheiseltä”²²

Teoksen monet ulottuvuudet perustuvat muihin kuin taiteilijälähtöisiin ja vielä laajemmin ei-inhimillisiin tekijyyksiin ja ajallisuuksiin. Aurinkoenergialla toimivat autonomiset merimerkkien valot ohjaavat meriliikennettä läpi vuorokauden, mutta pimeys mahdollistaa valoja vilkkuvan maiseman kokemisen sävellyksen kanssa. Näin ollen planetaariset liikkeet määrittävät teoksen kokemisen ajankohdan. Teoksen sisällä merimerkkien omalakisiet rytmit toimivat teoksen musiikin perustana. Taiteilijoiden maiseman elementtejä kehystävä, havainnointia ohjaava ele kokoaa yhteen monirytmisen joukon tekijyyksiä, joista kukin tuo teoksen kokemiseen omat reunaehdot ja syklistyytensä.

A Scene II -teoksessa ajallisuudet kytkeytyvät kiinteästi paikkaan, eikä kumpaakaan voi tarkastella ilman toista. Julkisen tilan taidetta koskevilla keskusteluilla luodetaan usein erilaisia ajallisuuksia liittyen teoksen elinkaareen, esilläoloaikaan, yleisön teoksen äärellä viettämään aikaan ja teoksen pysymiseen yhteisessä muistissa²³. Ei-inhimilliset toimijuudet moninaistavat ajallisuuksien kirjoa ja tuovat mukanaan perspektiivin, joka ulottuu yli ihmisen.

22 ”Niskanen & Salo: A Scene II”, luettu 12.8.2022, www.ascene.fi

23 Ks. esim. Doherty, *Out of Time Out of Place, Public Art (Now)*, 10–11; Paula Toppila, ”IHME – Yksi teos, monta tulkintaa,” teoksessa *Kuratointi. Yhdeksän nykytaiteen kuratoinnin käytäntöä*, toim. Taru Elfving & Mika Hannula (Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Taide, 2017), 265–307.

A Scene II -teoksen elinkaari on sidoksissa digitaaliseen, teknologiseen ja planetaariseen aikaan. Aurinkoenergia mahdollistaa yli ihmisen ajan ulottuvan elinkaaren teoksen kehystämälle visuaaliselle näkymälle ja teoksen päivittäistä esilläoloaikaa määrittävät auringonlaskun ja auringonnousun syklit. Perspektiivi tuo mukanaan välttämättömyyden kohdata ihmisen tekemät väliintulot planetaarisen, geologisen ja biologisen ajan kerrostumiin. Niskanen ja Salo kysyvätkin: ”Millaisia autonomisia teknologioita vilkkuu ympäristössä tai jää kummittelemaan ajastamme?”²⁴

Teoksen kehystämät merimerkkien omalakisiet rytmit palautuvat ihmislähtöiseen viestijärjestelmään, jonka merkityssisältö paljastuu vain alaan vihkiytyneelle. Vieraan merkkijärjestelmän äärellä voi antautua ajatukselle moninaisesta maailmasta, jossa lukuisten eri tekijyyksien viestit ja reitit kohtaavat.

Mobiiliteknologian avulla teos ohjaa aistipohjaista havaintoa ja tarjoaa lisätyn tason maiseman katsomiskokemukseen. Musiikki ohjaa katsetta löytämään merellisestä maisemasta vastaavia rytmejä. Digitaaliset ja virtuaaliset mobiiliteknologiat huokoistavat julkisen ja yksityisen tilan välistä rajaa soluttautuessaan osaksi elettyä elämää. Kaupungeista voidaankin puhua hybrideinä tiloina, joissa fyysiseen paikassaolon kokemukseen kerrostuvat lukuisat eri teknologioiden tuottamat sosiaalisuuden ja paikantamisen muodot, tietovirrat, ja virtuaaliset fiktiot.²⁵

Teos tarjoaa yksityisen hetken julkisessa tilassa. Musiikin kuuntelu mobiililaitteen ja kuulokkeiden avulla sulkee maiseman äärellä olon yksityiseksi kokemukseksi. Kokemuksen voi jakaa jälkikäteen, sanoja hapuillen, ja yksityisestä hetkestä voi rakentua yhteisesti jaettu muisto. Doherty kirjoittaa, että ohimenevä hetki voi olla

24 ”Niskanen & Salo: A Scene II”, luettu 12.8.2022, www.ascene.fi

25 Shaw, *Posthuman Urbanism*, 17.

arvokas ja se voi jättää jäljen yhteiseen muistiin suorien teoskokemusten, mutta myös mediavälitteisesti leviävien kuvien ja mainintojen kautta.²⁶ Kun kerran olen kokenut teoksen, en enää kohtaa paikkaa ilman teoksen mukanaan tuomia käsitteellisiä, tiedollisia ja esteettisen piiriin kuuluvia tasoja. Teos on läsnä kerrostuneessa paikan kokemuksessa. *A Scene II* Kaivopuistossa, kuten myös *Suurenmoinen sotku* Vuosaarenhuipulla, ovat molemmat jättäneet paikkoihinsa jäljen.

Tiedonmuodostusta välisyyksissä, suhteissa

Hieman eri painotuksella, mutta *A Scene II* -teoksen kautta esittelemiini näkökulmiin liittyen tarkastelen Tuomas A. Laitisen *ΨZone*-teosta²⁷, joka levittäytyi Vallisaaressa 1800-luvulla rakennetun ruutikellarin holvikattoiseen sisätilaan. *ΨZone* oli kuin tuntematon eristyksissä ollut vyöhyke, joka toi yhteen teknologioita eri aikakausilta: kemiallisia yhdisteitä, lasia, videota, ultraääntä ja tekoälyä. Teoskokonaisuus koostui videoprojisoinnista, Vallisaaresta löytyneelle satelliittilautaselle ja lasitasoille installoituista lasiesineistä sekä äänestä, joka tuntui syntyvän lasiosissa. Maaperän, veden ja kemiallisten reaktioiden äänityksistä koostuva ääni kimpoili tilassa ja poimi havainnon kohteeksi lasiesineitä, joihin ääntä suunnattiin ultraäänikaiuttimilla. Yhtenä teoskokonaisuuden ulottuvuutena Laitinen toteutti vuoden 2021 ajan kuukausittaista täyden kuun *ΨFm* ambient-radiolähetystä, joka pohjautui Bronze AI -tekoälyyn.

Täydenkuun *ΨFm* -lähetysissä keskiaikaisiin asteikkoihin pohjautuva tekoälyn tuottama musiikki muuntuu jatkuvasti läpi vuorokauden. Sä-

vellystä ohjaa mRNA-kodonien logiikka. Tämä molekulaarinen “kirjoitus” on tapa, jolla organismit luovat edellytyksiä elämälle, koodaamalla tarvittavia proteiineja.²⁸

Laitisen teoksen nimi *ΨZone (Psi Zone)* liittyy aaltofunktioon, joka esimerkiksi kvanttifysiikan monimaailmatulkinnan mukaan avaa ovia mahdollisille universumeille.²⁹

Ruutikellarin holvimaisessa tilassa pystysuuntaiselle kankaalle projisoidussa videoteoksessa kuva virtaa jatkuvasti vertikaalisesti. 3D-animoitussa videossa kuva tarkentuu vuoroin orgaanisen maailman eliöihin, tietokonemallinnettuihin mikrobiologisiin molekyyli- ja systeemisiin kasvuun ja muutoksen prosesseihin, tekoälyn tuottamaan alkemistiseen kuvastoon tai kirjoitettuun reseptiin. Reseptien tekstit ovat osittain vääristyneitä lukukelvottomiksi edessä olevien epätasaisten lasikerrosten takia, osittain on luettavissa listoja ainesosista, prosessin vaiheista ja fysikaalis-kemiallisten reaktioiden tuloksista.

Tilaan levittäytyvän installaation lasitasoilla oli lasiin taltioitujen orgaanisten muotojen ryppäitä. Installaation lasiesineiden ja videoteoksen kuvasto viittasivat nykytieteisiin ja alkemiaan. Osa suupuhalletuista lasiosista oli säiliömäisiä, osa umpinaisia ja lasitasojen myötäisiä. Valoa läpäisevät lasit jatkoivat niihin säilyttyjä muotoja heijastuksina ja varjoina. *ΨZonen* teostekstissä Laitinen johdattaa näyttelyssä kävijän kohtaamaan muodot kuin fragmentteina eri elämänmuodoista tai eri merkkijärjestelmistä, jotka asettuvat osaksi inhimillisen ja ei-inhimillisen rinnakkaiselon yhteenkietoutuneisuuksia. ”Teoksen kantava kysymys liittyy tiedon muodostumiseen tavalla, jossa asioiden, halujen ja tapahtumien asettaminen tarkkoihin kategori-

26 Doherty, *Out of Time Out of Place, Public Art (Now)*, 10–11.

27 Tuomas A. Laitinen: *ΨZone*, 2021. Ääniohjaimen ohjelmointi: Bronze AI. Laulu, alkuperäiset nauhoitteet: Milla Mäkinen. HAM / Helsinki Biennaali 2021.

28 *Helsinki Biennaali 2021*, toim. Satu Metsola ja Sanna Tuulikangas (HAM Helsingin taidemuseon julkaisuja nro 149, 2021), 167.

29 *Helsinki Biennaali 2021*, 167.

Kuva 5. Tuomas A. Laitinen: *ΨZone*, 2021. Teos oli esillä Vallisaaressa vanhassa ruutikellarissa osana Helsinki Biennaalia 2021. Kuva: Maija Toivanen/HAM/Helsinki Biennaali, kaikki oikeudet pidätetään.

oihin ei ole mahdollista.”³⁰ Merkit ja merkitykset muodostivat tilaan monitasoisia kerrostumia, erilaisia konstellaatioita huokoisissa symbioottisissa suhteissa keskenään. Niiden osittainen vieraus teki näkyväksi itselleni entuudestaan tutujen merkki- ja tiedonmuodostusjärjestelmien ohjaavan ja itseään ruokkivan luonteen. Tutun käsitteistön avulla voi tavoittaa itselle ymmärrettävän tason monilajisesta jaetusta todellisuudesta. Kuinka avautua ja antautua toisen tiedolle, sanoja pakeneville tiedon tasoille?

Teoksen kanssa pohdin, millä tavalla tietoa muodostetaan jostakin itselle vieraasta. Yhtenä lähestymistapana voi pitää tiedonmuodostuksen strategioita toislajisista eläimistä. Elisa Aaltola ja Sami Keto kirjoittavat³¹, että toislajisia eläimiä

koskevaa tiedonmuodostusta voi lähestyä kolmen kategorian avulla; ihmisen luomien representaatioiden, ihmisen harjoittaman hallinnan ja eläinten itsellisyyden kautta. Representaatiot pohjautuvat ihmislähtöiseen käsitteistöön ja merkityksenmuodostukseen, ja niiden kautta syntyvä tieto palautuu aina ihmiseen itseensä. Ihmisen harjoittama hallinta asettaa tiukat raamit toislajisen olomuodolle eikä vuorovaikutuksessa ole sijaa tämän itseilmaisuudelle. Toislajisten eläinten itsellisyyteen perustuva tieto Aaltolan ja Kedon mukaan sen sijaan muodostuu eläimen itseilmaisuudessa ja näin ollen ihmisen ja eläimen välisessä vuorovaikutuksessa on sijaa toislajisen erityisyydelle. Nykyiset länsimaisen tieteen tiedon muodostumisen strategiat läpäisevät koko yhteiskunnan ja ohjaavat suhdettamme maailmaan ja toisiin. Tutkimusteknologia itsessään voi synnyttää ilmiön, jonka havaitsemiseen se on rakennettu. Tarja Knuuttila ja Hanna Johans-

30 *Helsinki Biennaali 2021*, 167.

31 Elisa Aaltola & Sami Keto, ”Johdanto: Toislajisena ihmisen maailmassa,” teoksessa *Eläimet yhteiskunnassa*, toim. Elisa Aaltola & Sami Keto (Helsinki: Into Kustannus Oy, 2015), 10–11.

son kirjoittavat³², etteivät tiede ja teknologia pelkästään mahdollista havaitsemista, vaan vaikuttavat siihen, mitä pidämme havaitsemisen ja tarkastelemisen arvoisena. Knuuttila ja Johansson viittaavat tieteellisen tutkimuksen menetelmiin, kuten matematisaatioon ja inskriptioiden ketjuun, joiden kautta jokin maailmassaoleva muunnetaan tutkimustiedon piirissä olevaksi. Inskriptioketjun kautta esimerkiksi toislaajinen elävä tai kokonainen ekosysteemi muutetaan mittalaitteiden ja luokittelujen keinoin numeroiksi ja sanoiksi, ja edelleen viivoiksi diagrammiin. Vierauden tunne hälvenee, mutta tapahuu tutustumista?

Videoteoksen kuvavirrassa lipuu ajoittain kirkkaita lasipintoja, jotka tarkentuvat aina johonkin kuvan sumeassa maastossa. Suurentavan linssin keksiminen 1600-luvulla oli mukana sysäämässä liikkeelle tieteellisen tiedon muodostumisen kehityssuuntia, jotka ovat nykyisen (länsimaisen) tieteellisen tutkimuksen peruskiviä. Alkemia väistyi tieteen valtavirrasta. Tieteellisen vallankumouksen seurauksena tieteen tutkimusalat eriytyivät ja modernismin saatossa tiedon miellettiin yhä vahvemmin syntyvän pitkälle erikoistuneissa eriöissä. Knuuttilan ja Johanssonin mukaan näin syntyvän objektiivisen tiedon käsitystä haastoi muun muassa konstruktivistinen tieteen tutkimus, joka alleviivasi tieteen tulosten kytköksiä omaan sosiaaliseen ja teknologiseen viitekehukseensä³³. Nykyisen tieteenfilosofian piirissä ja tieteidenvälisyyttä vaativien globaalien kriisien aikakaudella tiedonmuodostuminen nähdään moninaisena ja verkottuneena prosessina. Tiedonmuodostuksen ytimessä on tutkija, jonka ruumiillistuneen, sisäistetyn ja vuorovaikutussuhteissa syntyneen tiedon lähtökohdat

kohtaavat tieteen kentällä muiden tutkijoiden subjektiiviset lähtökohdat. Paikantumisen prosessit mahdollistavat eri positioista käsin tuotetun tiedon kohtauttamisen, koettelemisen, eettisen tarkastelemisen ja tiedonmuodostuksen moniäänistämisen.³⁴ Paikantuminen tekee näkyväksi subjektiiviset lähtökohdat tiedon, kokemuksen ja käytänteiden muodostumisessa ja mahdollistaa näin ollen niiden näennäisen objektiivisuuden ja neutraaliuden kriittisen tarkastelun.³⁵

Ψ Zone, muiden näkökulmien ja mahdollisten tulkintojen joukossa, johdatti lempeästi itsen paikallistamista vaativiin epistemologisiin kysymyksiin: mihin tietorakennelmiin maailmassaoloni nojaa? Teoksen kanssa syntyneet ajatukset eivät lopulta olleet kovin kaukana Mark Niskasen ja Jani-Matti Salon *A Scene II* -teoksen herättämistä kysymyksistä. Minkä aistien, materiaalisuuksien, käsitteistöjen ja teknologioiden kautta navigoin? Ψ Zone-installaation onttojen, säiliömaisten lasimuotojen äärellä syntyneet ajatukset eivät myöskään lopulta olleet kovin kaukana W A U H A U S:n *Suurenmoisen sotkun* kirjeen herättämistä ajatuspoluista.

Osana verkkoa meillä ei ole mitään todellista itseyttä. Niin, jos ihminen olisi huone, olisi hän tyhjä huone. Kaikki se mitä sisältämme löytyy, on yhteistä, verkossa kiertävää [...]. Mikään niistä ei kuulu minulle ja yksin minulle. Ne ovat kaikki lainassa, ja laina-aika on lyhyt. [...] [V]aikka sisäiset huoneemme olisivat vain lainattua täynnä, voi meillä silti olla olennon olemus, itseys ja identiteetti, me emme ole samantaisia. [...] Mutta jos avaa huoneensa ikkunat ja ovet, toivottaa vieraat tuulet tervetulleiksi ja antaa niiden myös mennä, jos keräilee kauniita asioita vain antaakseen ne eteenpäin, silloin ih-

32 Tarja Knuuttila & Hanna Johansson, "Homage à Holmberg / The *Pédofil* of Boa Vista. Representaatio, laboratorio ja kenttätutkimus," teoksessa *[Field Notes] From Landscape to Laboratory - Maisemasta laboratorioon*, Erich Berger, Laura Beloff & Terike Haapoja toim. (Helsinki: The Finnish Society of Bioart, 2013), 33–35.

33 Knuuttila & Johansson, "Homage à Holmberg," 34.

34 Ks. esim. Braidotti, *Posthuman Knowledge*, 11.

35 Ks. esim. Braidotti, *Posthuman Knowledge*, 11; Taru Elfving, "Johdanto – Välillä, välissä, välikädessä," teoksessa *Kuratointi. Yhdeksän nykyaikaisen kuratoinnin käytäntöä*, toim. Taru Elfving & Mika Hannula (Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Taide, 2017a), 14.

minen on kuolematon. Kaikki, mikä hänen ainutlaatuisessa tienristeyksessään syntyy, kaikki arvaamattomat ajatusten yhteentörmäykset ja ennenkuulumattomat näkökulmat, kaikki ne vuotavat osaksi muiden minuutta, vuotavat rikastuttamaan muita risteyksiä.³⁶

TaM, KuM **Kristiina Ljokko** työskentelee julkisen tilan taiteen amanuenssina HAM Helsingin taidemuseossa ja valmistele Aalto-yliopistoon väitöstutkimusta ei-inhimillisten tekijyyksien läsnäolosta rakennetussa ympäristössä.

36 Raulo, kirje osana WAUHAUSin Suurenmoinen sotku -esitystä, 2021.